

תחילה ל'מקראי קודש'

(על סדרת 'מקראי קודש' להרב משה הררי)

בהיותנו בישיבה, כשלמדנו את פרק 'ערבי פסחים', ידענו שליל הסדר הקרוב לא יהיה דומה לקודמיו. לימים, כשהוספנו ולמדנו את הסוגיות הללו עם דבריהם של הפוסקים הראשונים עם השו"ע ונושאי כליו, ואח"כ עם המשנ"ב והילק"י, חשבנו שהקפנו כמעט את כל מה שנוגע להלכה בלילה זה. מפעם לפעם היינו מעיינים בספרים נוספים, כמו למשל 'סידור פסח כהלכתו' להרב שלמה זלמן גרוסמן, ומצאנו בהם עוד פרטים וחיידושים שדומה היה בעינינו שהשלימו לגמרי את התמונה בעניין זה.

כל זאת - עד שבא לידי ספרו של הרב משה הררי, 'מקראי קודש - הלכות ליל הסדר', ובין עמודיו הרבים מצאתי עולם שלם של שאלות חדשות, בירורים רחבים ומפורטים, מו"מ עם גדולי הדור ועוד ועוד פרטים והלכות שהוסיפו לי נדבך משמעותי בהבנתי ובידיעותיי על ליל הסדר.

בנוסף לספר זה כתב הרב הררי עד היום עוד חמישה ספרים למועדים (ראש השנה, יום הכיפורים, חנוכה, פורים והלכות בין המצרים) ועוד שני ספרים על החשמל בשבת. בכלם ניכרת בקיאותו הרבה, יכולתו לברר נושא הלכתי לכל פרטיו ודקדוקיו וכן כתיבתו היפה והברורה מאוד. ספרים אלו מצטרפים לעשרות רבות של ספרים המתאפיינים בכך שהם מתרכזים בנושא מסוים ומנסים להקיף אותו מצדדיו השונים ולסכם את כל המקורות ההלכתיים השייכים אליו. סוג יצירה זה הולך ותופס מקום נרחב ביצירה התורנית בתקופתנו ויש בו ברכה רבה. מצד הכותבים יש רצון לנסות להגיע לגדלות לפחות בתחומים מסוימים בעולמה של ההלכה, ובכך הם מאפשרים לרבים ללמוד נושא בשלמותו ולהגיע בקלות ובמהירות למקורות רבים ואף נדירים הקשורים אליו.

מעניין לראות שגם בעולם המחקר המדעי יש מגמה דומה. נושאי המחקר הופכים להיות ממוקדים יותר, ספציפיים יותר ומצומצמים יותר, וכל חוקר הופך להיות מומחה ומקצוען בתחום מסוים מאוד.

א. ייחודם של 'מקראי קודש'

על אף הצד השווה בין ספריו של הרב הררי לספרים אחרים מסוג זה במבנה ובמגמה, בריבוי המקורות ובהבאת שאלות מעשיות רבות, יש בהם דברים המייחדים אותם מרוב הספרים האחרים, כגון:

1. הספרים מיועדים לספרדים ולאשכנזים כאחד. לגבי הספרדים יש התייחסות רבה לדעתם של הרב עובדיה יוסף והרב מרדכי אליהו, ובכך באות לידי ביטוי שיטת הפסיקה הצמודה לשולחן ערוך וזו הנסמכת על האריז"ל. אצל האשכנזים מובאים מנהגי החסידים והפרושים וכן מנהג הגר"א ומנהגי גרמניה.
2. מובאות להלכה דעותיהם של רבנים השייכים לציבור הציוני דתי יחד עם רבנים מן הציבור החרדי; ודבר זה ניכר גם בהסכמות הרבנים לספרים השונים.

3. ישנה התייחסות רבה לשאלות ובעיות של חיילים בצבא, הן ברמת הפרט והן ברמת הכלל. המגוון הרחב של דעות הפוסקים המובאים בסוגיות השונות, מאפשר להסתמך בשעת הצורך ובשעת הדחק על הדעות המקלות (דבר זה נכון במקרים נוספים כגון לגבי חולים וזקנים).
 4. בשני הקונטרסים "קדושת השבת", העוסקים בהלכות חשמל בשבת וביום טוב, המחבר נכנס לתחום מורכב וקשה שהשאלות בו מתחדשות במהירות לאור החידושים הטכנולוגיים והאלקטרוניים שישנם כל העת במכשור המודרני שנמצא בעולמנו. בתחום זה הוא מברר תחילה את המציאות הטכנולוגית והאלקטרונית היטב ופרוטרוט על ידי מומחים ואנשי מקצוע, ואחר כך הוא דן בצד ההלכתי. כאן הוא נדרש לעסוק גם בהיבט הציבורי שישנו בהפעלת מכשירים אלו. וכך אנו מוצאים בתוך ספרים אלו התייחסות לאזעקה בשבת, לעיניים אלקטרוניות, לאתרי אינטרנט ודואר אלקטרוני בשבת, ולעוד נושאים רבים ואקטואליים.

ב. הערות השוליים

נקודות אלו, על אף חשיבותן, אינן עיקר החידוש של הספרים. העיקר נמצא לדעתי בהערות השוליים שהפכו להיות עיקרו ורובו של כל ספר.

בהערות אלו אין המחבר מסתפק בציון המקורות של ההלכות הכתובות בגוף הספר, אלא מביא בהן בירורים נרחבים הנוגעים לפרטי פרטיה של כל הלכה ועוסקים בשאלות רבות ומעניינות המסתעפות ממנה. בהערות אלו מתגלית בקיאותו הנפלאה של הרב הררי וכן יכולתו להקיף כל נושא בדקדוק רב ובצורה בהירה ומרתקת.

ודבר חשוב עוד יותר ישנו בהערות אלו. ברוב הדיונים משולבים פסקי הלכה של גדולי דורנו שלא נתפרסמו בכתב, וברובם נאמרו למחבר כמענה לשאלותיו ובירוריו. יתירה מזאת, מפעם לפעם מברר המחבר כיצד נוהגים אותם הפוסקים בעצמם בנושאים שונים והוא פורס בפנינו מעט ממנהגייהם ואורחות חייהם.

דוגמא לדבר היא המצווה של אכילת כזית מצה בליל הסדר, שישנם פוסקים שכתבו שצריך לבלועו בבת אחת, וכך פסקו גם השו"ע (או"ח סי' תעה) והרמ"א (סי' תפנ). לאחר שהרב הררי דן במקורות ההלכה ובפרטיה, הוא עוסק בקושי המעשי לבלוע כזית מצה בבת אחת ובסכנה שיש בזה והוא מוסיף (פרק ז' הע' לו):

...ובהיותי בזה אצל הגרש"ז אוירבך שליט"א דנתי עמו על ענין בליעת כזית המצה בבת אחת.

ואמר לי שהנהגה אישית שלו שהוא אוכל כזית מצה באכילה מהירה, אך לא בולע הכזית מצה בבת אחת (והדגיש ש"אין הוראה זו לרבים אך כך אני נוהג")...

ושאלתי גם את הגר"ש ישראלי שליט"א... וענה לי, שכיון שהפוס' כתבו דלכתחיי יש לבלוע כזית בב"א, והדבר מסוכן, ולכן יש לכתוב שגם אם אוכל הכזית בכדי א"פ יצא י"ח. והורה לי להשמיט ולא לכתוב שיוצא אז רק "בדיעבד".

והגר"ר יוסף שלום אלישיב שליט"א הורה לי, שכיון שכתוב במ"ב לאכול הכזית מצה בבת אחת, הרי שיותר טוב לאוכלו בבת אחת, וכן "רצוי להשתדל" לעשות. וכן יש הרבה המצמצמים לנהוג כן... ושאלתי, האם אין סכנה לבלוע כזית מצה בב"א, ודחה זאת הגר"ש אלישיב מכל וכל, ואמר שאין שום סכנה בכך...

ומשדנתי בדברים אלו עם הגר"י זילברשטיין שליט"א... וסיפרתי לו את דברי חותנו, הגר"ש אלישיב שליט"א, אמר לי גם הוא שאכן ניתן לבלוע בבת אחת כזית אי' שלנו שהוא חצי ביצה שלנו...

ובהערה הבאה ממשיך הרב הררי ומתאר:

...וכן אמר לי הגר"א נבנצל שליט"א, שאמנם הפוסקים כתבו לבלוע המצה בב"א, אך הוא מורה בתקיפות שלא לנסות כלל לעשות כן...
ואמנם מדברי הגר"ש אלישיב שליט"א עולה שלכתח' צריך לנהוג כן (אך לדעתו שיעור הכזית הינו קטן...). אלא שכבר שלושה גדולי דור אחרים, וכולם אשכנזים, גילו לאוזני, שאף הם עצמם אינם נוהגים לבלוע את הכזית מצה בבת אחת, אלא אוכלים אותו בכא"פ. וכן אמר לי רבי אפרים שך נר"ו, בנו של הגאון רבי אלעזר מנחם מן שך שליט"א, שאף מנהג אביו שלא לבלוע הכזית בבת אחת, אלא לאוכלו קצת קצת ובמהירות (ואמנם הוסיף שהיה רואה את הגר"י זצ"ל מברסק, שהיה בולע הכזית בבת אחת, ובאמת היה קשה לו הדבר מאוד).
דוגמא זו, יחד עם כל יתר הדוגמאות הרבות הדומות לה, אינן מלמדות רק על חכמי ישראל ומעשיהם, וחשיבותן אינה רק בתוספת הפסקים וההלכות שהובאו בהן, אלא יש בהן תרומה משמעותית הרבה יותר. שכן גם הלכה שנתבררה ונלמדה היטב, "מן הפסוק אל הפסק", דרך הסוגיות וספרי הפוסקים המקובלים, כאשר היא הופכת להיות "הלכה למעשה" ובאה לידי קיום במציאות החיים, יש בה תוספות ושינויים הנובעים מתנאי החיים ומן המציאות המשתנה בכל זמן. יש שמקובל אצל הפוסקים להקל בנקודות מסוימות, ולפעמים מסורת בידם דווקא להחמיר. ישנם מנהגים שונים הנהוגים לצד ההלכות הכתובות והם חלק מתורה שבעל פה המלווה את אותן הלכות והיא באה לידי ביטוי לא בכתב, אלא במסורת יומיומית במעשיהם ובפסיקותיהם של אנשי ההלכה.

ג. חידושי הלכה למעשה

נראה את הדברים בשתי דוגמאות נוספות.

האחת בנוגע לחיובן של נשים מניקות לצום ביום הכיפורים. הלכה ברורה היא בשולחן ערוך (או"ח תריז, א) שמניקות מתענות ומשלימות ביום הכיפורים. אלא שיש לדון לגבי מצב שבו חסר לתינוק חלב כתוצאה מהצום של האם, מתי וכיצד יהיה מותר לה להקל.
בבה"ל מובאת תשובת ה'דבר שמואלי', שאם יש סכנה לתינוק והוא אינו רוצה לינוק כי אם מאמו, לא תתענה. ובספר שמירת שבת כהלכתה (פרק ט סעי' יז) הרחיב מעט את הדברים הללו ועסק בעיקר בחשש סכנה לתינוק, אך לא בשאלות אחרות כגון זו הנפוצה כל כך, כיצד לנהוג אם בגלל הצום יש לחשוש שהחלב ייפסק.
המעין בספר מקראי קודש על יום הכיפורים ימצא שם (פרק ט סעי' טו ובהערות במקום) דיון נרחב ומעניין בשאלה זו של חשש להפסקת החלב. בהערה אחת שם יש התייחסות להנקה חלקית, לתחליפי חלב אם, לסדר עדיפויות בשתייה בשיעורים, האם בשעת הצורך יש להקטין את רווחי הזמן או להגדיל את כמות השתייה בכל פעם, לסכנה שיש בשינויי תזונה, לשינוי הטבעים וחלישות הדורות האחרונים ביחס לקודמים להם, כיצד מיניקה יכולה לדעת אם ייפסק חלבה, לתינוקות שנולדו פגים ועוד.

ודוגמא נוספת בעניין הדלקת נרות חנוכה בברכה בכינוסים ובמסיבות. דבר זה נידון במספר תשובות של פוסקים בני זמננו. ישנם פוסקים האוסרים לברך במקרה זה, שכן תקנת חכמים היא להדליק על פתח הבית ולא במקום אחר, ואף בבית הכנסת דנו בהלכה לגבי המנהג לברך בהדלקה שם ולכן כתבו שאין להוסיף על כך במקומות אחרים. לעומתם, ישנם פוסקים המתירים להדליק במקומות אלו בברכה אם מתפללים שם תפילת ערבית. את כל זאת מביא הרב הררי

בספרו על חנוכה (פרק י' סעי' ז' ובהערות על אתר), אך הוא מוסיף שם דברים שאמר לו הרב שאול ישראלי, שניתן להדליק בברכה במקומות אלו גם ללא תפילה ובפרט כאשר ישנו שם ציבור חילוני שאינו מדליק בביתו. דבריו של הרב ישראלי הם חידוש, אך יכולים לשמש כמקור לסמוך עליו לאלו הרבים הנוהגים להדליק בברכה במסיבות.

ד. תורה שבעל-פה

הדוגמאות הללו מביאות בפנינו מסורת גדולה של הלכות ודרכי פסיקה ומעשירות הרבה את עולם ההלכה. ועם זאת ודווקא בשל חשיבותם הרבה של הדברים, יש מקום להעלות עניין עקרוני ביחס לנכונותן ואמיתותן של פסקים אלו שנאמרו בעל פה, כאשר הם נכתבים כפסק לרבים.

מה היו הנסיבות שלגביהן נאמר הפסק? האם הם נאמרו במקרה מסוים שממנו הבין המחבר שכך הלכה גם באופנים אחרים? האם הם נאמרו ביישוב הדעת לאחר העיון הנדרש כפי שהדבר נעשה בהעלאה על הכתב או אולי במפגש מהיר, בסברא ראשונה ובאופן לא מחייב? ביטוי יפה לספקות מעין אלו ישנו בתחילת הספר "ועלהו לא יבול" (כרך ראשון). בספר זה מביא המחבר, הרב נחום סטפנסקי, פסקים רבים מהרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל כפי שנמסרו לו בהזדמנויות שונות. בבואו להוציא את הדברים בספר, התנגד לכך אחד מבניו של הגרש"ז, ונימק זאת במכתב ששלח למחבר. וכך כתב שם:

ובכלל: אתה שאלת דברים בלכתך בדרך במצב של חיפזון ולא תמיד יש לקבוע מסמרות בזה. אתה בעצמך מספר שראה דברים שנדפסו בשמו ואמר, לא כל מה שאני עונה בעל פה שייך להדפיס. עוד תדע כי דרכו של אבא להלוך כנגד רוחו של כל אחד, ובטוחני שיש דברים שלך אמר כך ולפלוני אמר אחרת, וגם בצורה אחרת, ויש שלא גילה טעמו האמיתי וגם לא גילה כל דעתו בענין לכל אחד...

דברים אלו מחייבים זהירות וביקורת כלפי פסקים והלכות הנמסרים בספרים שונים מפיהם של חכמי ישראל, מה עוד שאין בידי הקורא לברר את מהימנות הפסקים ואופן מסירתם. לעומת זאת, אין מקום לכך כאשר פסקי ההלכה ניתנים למחברי הספרים בכתב, ולפיכך ברור מאוד היתרון שיש בעניין זה למכתבי הפוסקים המצורפים לספרים אלו.

ואכן, הרב הררי משלב בספריו מכתבים רבים שנמסרו לו ובהם פסקים רבים וחדשים, אך אלו מהווים רק אחוז קטן ביחס לכל מה שנמסר בעל פה.

מכיוון שלא מצאתי מענה לשאלות אלו, לא בגוף הספרים וגם לא בהקדמות ובמכתבי ההסכמה להם, ביקשתי לברר זאת עם המחבר ישירות.

נתברר לי שהרב הררי מקליט את שיחותיו עם רוב הפוסקים שאת דבריהם הוא הביא בספרו. הרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל ויבדלח"ט הרב יוסף שלום אלישיב שליט"א לא הסכימו להקליט את השיחות, ולכן הוא נעזר באדם מיוחד בעל זיכרון גאוני שאתו הוא הולך אל הרבנים ומייד לאחר הפגישות הם כותבים יחד את הנאמר להם וכך משתדלים לשמר את הדברים בשלמותם. זאת ועוד, לכל הפוסקים ידוע שדבריהם עומדים להיות כתובים בספר המיועד לציבור ובהתאם

לכך ניתנות תשובותיהם.

ה. "בשעת המפזרים - כנס"

הרב מ"מ כשר במבוא לספרו "שרי האלף" (מהדורה שנייה, ירושלים תשל"ט), מתייחס לספרות הקיצורים וכותב על כך את הדברים הבאים:

דורנו אנו אחרי השואה הנוראה וחורבן דת ישראל הי"ד, נראה שהוא כחותם לתקופת האחרונים המזהירה באורה בכל ענפי התורה. מקום מיוחד יתפוס בדור ההולך ובא עבודת הריכוז והסידור בכל מקצועות התורה, ואפשר לכנותו 'תקופת המכנסים'. המטרה הכללית היא לעשות אוזניים לתורה ביצירות חשובות של כינוס ואיסוף.

זכה הרב הררי וספריו החשובים המכנסים אוצר רב של דברים שבכתב ובעל פה, נתפשטו במקומות רבים ונתקבלו בברכה על ידי הציבור הרחב. לומדים בו גם "בעלי בתים" וגם תלמידי חכמים. הללו מוצאים בו הלכות ברורות ומסודרות כדי לדעת את המעשה אשר יעשו, והללו נהנים מחידושי הרבים ומדיוניו המרתקים. יהי רצון שיזכהו הקב"ה להוסיף בעבודתו זו עוד כהנה וכהנה, לזכות את ציבור לומדי התורה בחיבורים נוספים להגדיל תורה ולהאדירה!¹

1. **הערת העורך (ע. א.)**: בשולי דבריו של הכותב, אבקש לעמוד על נקודה נוספת. ספרי 'מקראי קודשי' נמכרים במחיר נמוך ביותר, כאשר הם מופצים על ידי מתנדבים בישיבות ובבתי הכנסת. אף שהמחבר יכול היה להתפרנס בכבוד ממכירת הספרים, הוא בוחר לחיות קרוב למה שנאמר במשנה: "כך היא דרכה של תורה - פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך...". וכל זאת, כדי לזכות את הרבים.